

"Voor niets gewerkt ?"

"Eén op vijf ondernemingen heeft vijf jaar voor niets gewerkt", titelde De Standaard op 9 december 2015. In het artikel werd aangegeven dat de bedrijven moeite hebben om uit de rode cijfers te blijven : "18,8 procent van de bedrijven heeft de afgelopen vijf jaar geen cent winst gemaakt".

De titel was krachtig, maar sloeg de bal mis. Wanneer een bedrijf verliezen boekt, en zijn voortbestaan onzeker wordt, is dat meer dan zorgwekkend, voor zijn werknemers, zijn eigenaars, zijn leveranciers en zijn klanten. Maar er is daarom nog niet *"voor niets gewerkt"*, zoals *De Standaard* schrijft. Want diezelfde *"vijf jaar lang"* heeft dat bedrijf zijn werknemers een inkomen verstrekt, zijn klanten goederen en diensten geleverd, en bij zijn leveranciers weer andere goederen en diensten gekocht. Het heeft leningen afgelost, en belastingen betaald. *Dat is niet niks*. De eerste twee activiteiten, het creëren van inkomen en het leveren van goederen en diensten, zijn trouwens de ware bestaansreden van bedrijven, en de eerste kwaliteit van een economie.

Voor *De Standaard*, en voor de geïnterviewde deskundige (Tony Coenjaerts van *Trends Top*, dat elk jaar een palmares van de Belgische bedrijven en hun financiële prestaties publiceert), is het financiële *middel* tot economisch *doel* geworden. Het verwerven en dus vergoeden van kapitaal, dat voor welke bedrijvigheid ook, veelal een noodzaak is, is in hun ogen de bestaansreden van bedrijven geworden. De maatstaf van hun slagen. Een beetje alsof ik de prestaties van een auto aan zijn hoog benzineverbruik meet.

Wanneer we lezen of horen dat een land een sterke economie heeft, een economie die successen boekt, wat zegt men ons dan ? Mogen we begrijpen dat de bevolking van dat land — de *hele* bevolking — toegang heeft tot een gezonde en smakvolle voeding, goede huisvesting, kwaliteitsvol onderwijs, degelijke gezondheidszorg, die ook betaalbaar en vlot beschikbaar is, een gezond en natuurlijk milieu, een bloeiend cultureel leven? Mogen we begrijpen dat de overheden van dat land weliswaar schulden hebben gemaakt — bij de eigen inwoners vooral — om te investeren in de toekomst, maar dat ze geen onbetaalde facturen hebben achtergelaten, of die nu financieel, maatschappelijk dan wel ecologisch zijn ?

Nee, daarover spreekt men niet. Wanneer men zegt dat een land een sterke economie heeft, spreekt men over zijn BBP — het bruto binnenlands product —, het financiële optelsommetje van alle waarden die de bedrijven hebben kunnen creëren — of *naar zich toetrekken*, zou correcter zijn — zonder dat er ook maar even rekening wordt gehouden met de vraag wie er beter van wordt. Zelfs niet of het land zelf er beter van wordt.

1. Kapitaal in de 21ste eeuw

Deze eerste tekst gaat eerst over "de" Piketty.

De dikke Piketty : *Le Capital au 21ème siècle*.

Het verrast me niet, dat er in sommige talen — zoals het Nederlands — ook een *Kleine Piketty* bestaat. Twee journalisten schreven een samenvatting. Zodat je kan meepraten, ook zonder het dikke boek gelezen te hebben.

Door zijn omvang (de Franse versie telt 978 pagina's, plus een rist technische bijlagen op het **web**), en door zijn titel, verwijst Piketty's boek willens nillens naar zijn oudere ei-zo-naamgenoot, *het Kapitaal*, uit de 19de eeuw. Zodat Piketty om zijn hoogwaan geoordeeld, en vooral veroordeeld wordt, zich te meten aan wat onmeetbaar is. Karl Marx.

Wie het boek leest, merkt alras dat dat de ambitie niet is. Piketty is zelfs een tegenpool van Marx, al was het maar omdat zijn boek zo helder en leesbaar is.

Bovendien is *kapitaal in de 21ste eeuw* wel degelijk het onderwerp, het enige onderwerp, van Piketty's boek. Zelfs al neemt de schrijver, als een atleet, een flinke aanloop vóór hij springt. De vlag — de titel — dekt de lading.

Twee dingen hebben me verrast.

Ten eerste — ik zei het al — het boek is heel helder. Het is didactisch. Het enige dat ontbreekt zijn kleuren voor de leesbaarheid van de grafieken. Piketty neemt de lezers bij de hand, opdat ze alle redeneringen beter, en vooral zelf zouden begrijpen. Piketty legt uit wat volgt, en herhaalt wat voorafgegaan is. Voor details verwijst hij naar de technische bijlagen op het web. En bij elke grafiek zet hij een handige leeswijzer.

Ten tweede : Piketty is behoudsgezind, hij is conservatief. Heel zijn redenering steunt op de traditionele economische theorieën, die hij niet bevraagt, maar zelfs verdedigt. In feite schrijft hij niet over economie, maar over geld, over financiële waarden, en over de onmetelijke macht die ze verlenen aan wie ze bezit — wat volledig in lijn staat met de titel van zijn boek. Piketty stelt zich geen vragen over de efficiëntie van de economie (over het goeds dat ze voortbrengt, of niet voortbrengt). Hij spreekt niet over collectief kapitaal (dat niet in geld wordt uitgedrukt, noch kan worden), noch over de waarde van de planeet aarde, en evenmin over de mensen, tenzij ze slaven zijn. De privatisering van de rijkdommen van de aarde, wat evenveel een collectieve verarming als een individuele, monetaire verrijking is, en de milieuvervuiling, ze interesseren hem niet. Het is alleen het geld dat telt, en dat is heel wat, want zo zien we de grenzen en dwalingen van de traditionele economische theorie.

Piketty en zijn collega's — want er is meer volk nodig geweest om alle analyses uit te voeren — hebben de evolutie van het kapitaal door de eeuwen heen onderzocht. Vooral in Frankrijk, waar de fiscale en notariële bronnen zeer talrijk zijn, maar ook in andere landen, wat hun besluiten en hypothesen een historische en universele dimensie geeft.

Piketty wijst er op dat economische groei de som is van bevolkingsaanwas en productiviteitstoename. Vooral het gewicht van die eerste factor wordt vaak over het hoofd gezien. Op lange termijn is economische groei beperkt.

Het netto rendement van kapitaal (*netto*, dat wil zeggen ná aftrek van de uitgaven die nodig zijn om het kapitaal te vernieuwen, maar vóór belastingen) is veelal hoger dan de economische groei ¹. Daardoor gaan vermogens sneller groeien dan inkomens, zelfs als de vermogenden een deel van het inkomen van hun kapitaal voor levensonderhoud verbruiken.

Om de omvang van kapitaal door de eeuwen en over de grenzen heen te meten gebruikt Piketty een eenvoudige maat : het aantal jaren inkomen dat nodig is om een gelijke som te vergaren. Piketty stelt vast dat het openbaar kapitaal van een land beperkt van omvang is. De uitstaande schuld en de verhandelbare openbare activa annuleren elkaar. [Niet verhandelbaar kapitaal interesseert hem niet.] De kapitaalsverhoudingen tussen landen onderling zijn door de band in evenwicht. Enkel Afrika is buitenlands bezit ². Het kapitaal van een land is dus vooral in handen van zijn inwoners ³. In rijke landen staat het totale privé vermogen gelijk aan vier tot zeven jaar nationaal inkomen ⁴.

In een langer historisch perspectief gezien stelt Piketty vast dat het privé vermogen — gemeten in jaren inkomen — gestadig groeit, maar ook dat de twee wereldoorlogen én hun naweeën enorme kapitaalvernietigers zijn geweest.

¹ Philippe Askenazy (die hierna aan bod komt) verwijt Thomas Piketty dat hij de suprematie van de kapitaalsgroei t.o.v. de economische groei als een natuurwet beschouwt, alhoewel ze het resultaat is van een samenloop van politieke krachtverhoudingen.

² Deze vaststelling ontkrachtigt de perceptie dat Europa meer en meer in Aziatische handen komt.

Vóór de Eerste Wereldoorlog was dat heel anders, toen Europa de rest van de wereld bezat.

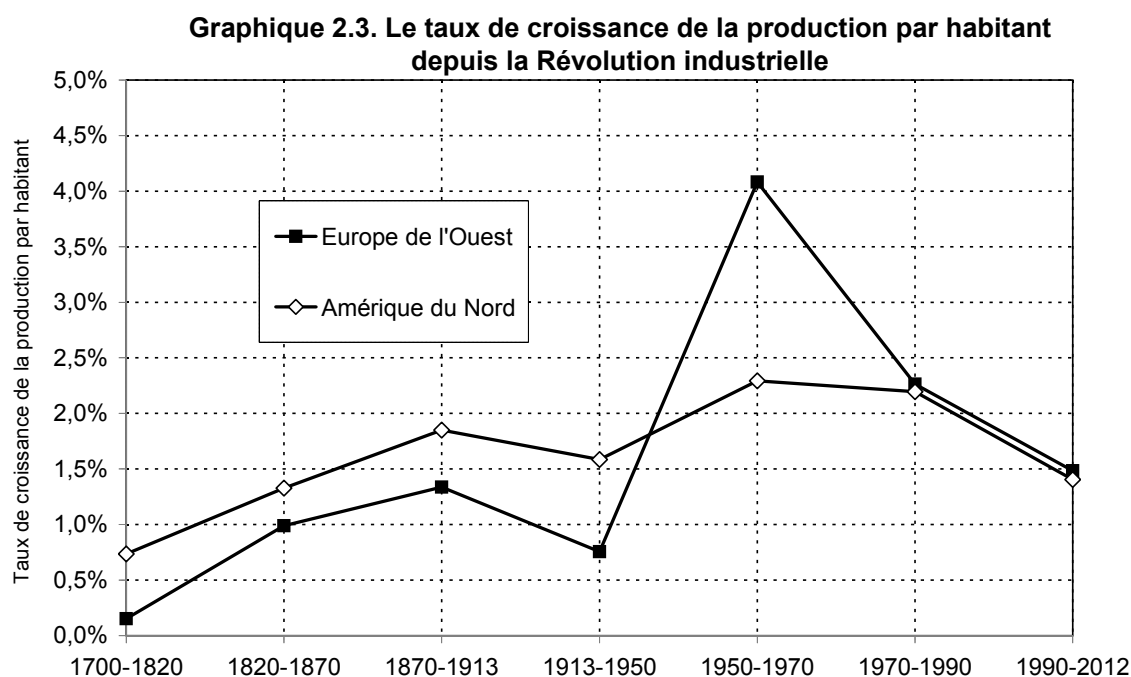
³ Met die correctie dat buitenlandse gezinnen aandeel hebben in binnenlandse bedrijven en vastgoed, en dat binnenlandse gezinnen aandeel hebben in buitenlandse bedrijven en vastgoed. Slechts een klein deel van de bedrijven is echter in handen van de overheid.

⁴ Dit is netto-kapitaal, na aftrek van de private schulden (die trouwens voor andere gezinnen spaartegoeden zijn).

Binnen de groep van door Piketty onderzochte landen is het vermogen het hoogst in Italië (7 jaar) en Japan (6 jaar), en het laagst in Duitsland, Canada en de Verenigde Staten (4 jaar).

Het Verenigd Koninkrijk, Australië en Frankrijk zitten daar tussen in.

Piketty stelt dat de opkomst en de groei van een brede middenklasse, na de Eerste en meer nog de Tweede Wereldoorlog, minder het gevolg is van de democratisering van de politieke instellingen, dan van de massale kapitaalsvernietiging en het verdwijnen van de renteniers. De Dertig Prachtige Jaren (*Les Trente Glorieuses*, 1946-1975) — van een wereld die meer gelijkheid bracht — waren jaren van wederopbouw en, voor Europa, van een inhaalbeweging t.o.v. Amerika, maar ook van sterke demografische groei. Daardoor was de economische groei ongekend hoog, en het verschil met het rendement van het kapitaal heel beperkt. Die economische groei stuwde de lonen de hoogte in, waardoor er een groot aantal kleine vermogens ontstonden, *de middenklasse*, een situatie die in de eeuwen voordien nooit had bestaan.

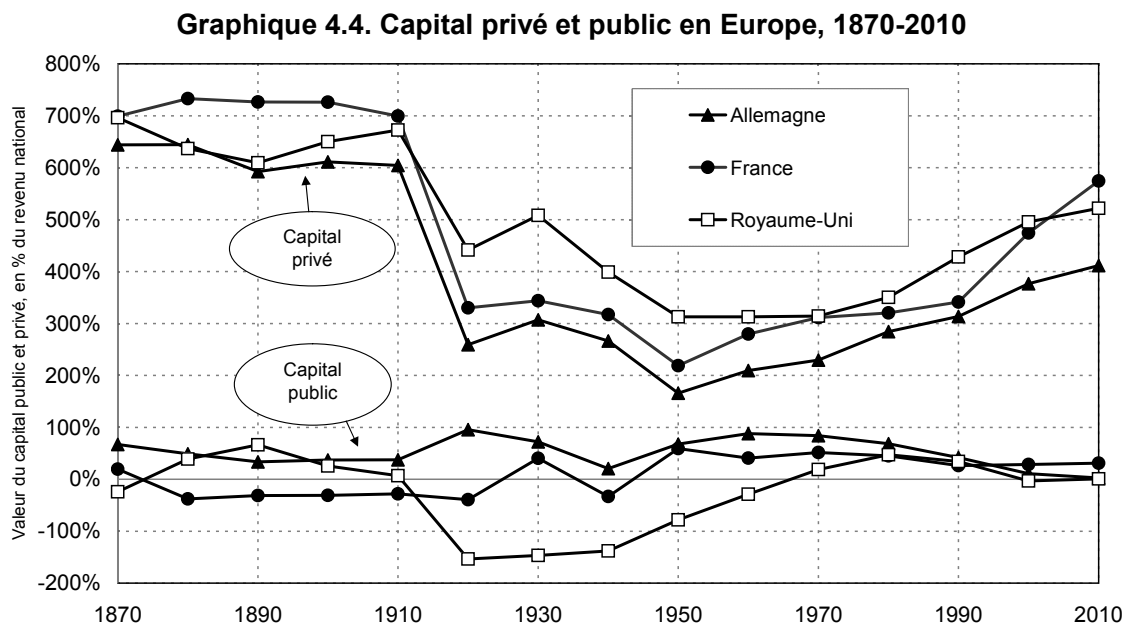
In de periode 1950-1970 was de economische groei per inwoner in Europa tweemaal hoger dan in Noord-Amerika. Omdat ook de bevolking snel aangroeide, was het verschil tussen de nationale economische groei en de netto opbrengst van kapitaal erg beperkt.

In historisch perspectief is de sterke economische groei van de *Trente Glorieuses* een anomalie. De omstandigheden die dat hebben mogelijk gemaakt, bestaan niet meer, en komen niet weer. De huidige "zwakke" groeipercentages — van een economie in crisis — zijn veeleer normaal, of zelfs hoog ⁵.

Vermits vermogen vermogen creëert, veel meer dan arbeid inkomen, zorgt de lage economische groei voor een nieuwe stijging én concentratie van kapitaal. In de meeste rijke landen is de waarde van het privé vermogen, uitgedrukt in

⁵ In eenzelfde beweging stelt Piketty vragen bij politici die zweren bij (of hopen op) de terugkeer van hoge economische groei. Alleen een economie die een inhaalbeweging uitvoert, is tot zoiets in staat. Hij wijst ook op de wet van gecumuleerde groei : een jaarlijkse groei van 2,5% (een cijfer dat Frankrijk en België in 2006 et 2007 haalden) veroorzaakt een verdubbeling per generatie. Op lange termijn is dat onhoudbaar.

jaren inkomen, tussen 1970 en 2010 meer dan verdubbeld, en komt het weer in de buurt van het niveau dat tot voor de Eerste Wereldoorlog gold. Ook de concentratie van kapitaal neemt weer toe, omdat de grootste vermogens de hoogste rendementen halen. Ze beschikken immers over de sterkste financiële technologie, en kopen de beste brokken op de markt ⁶.

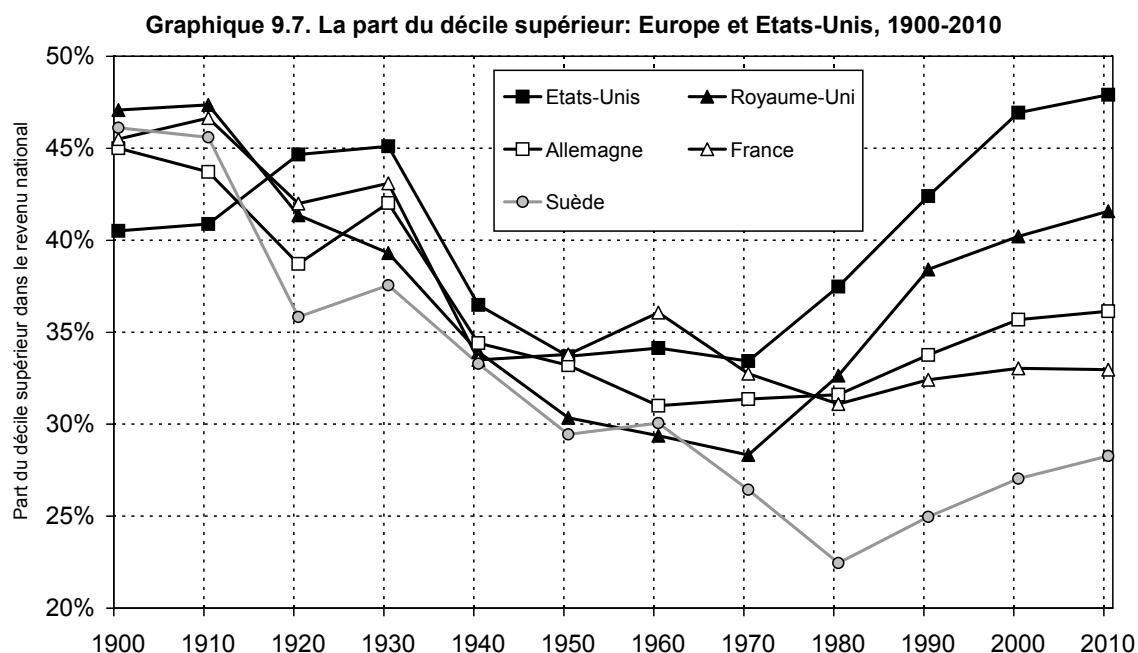
Leeswijzer : In 1930 was het privé-vermogen in het V.-K. gelijk aan 5 jaar nationaal inkomen ("500%"). De dynamiek van het vermogen is vooral de dynamiek van het privé vermogen. Terwijl voor de drie voorgestelde landen (net als voor vele andere in het boek) het openbaar kapitaal eerder stabiel bleef (met een opvallende uitzondering voor het Verenigd Koninkrijk, dat meerdere decennia nodig heeft gehad om de kost van de Eerste Wereldoorlog op te vangen), is het privé vermogen, na de schokken van de twee wereldoorlogen en van de crisis van 1929, en na de relatieve stabiliteit op een laag niveau (twee tot drie jaar inkomen) in de naoorlogse decennia, weer gaan stijgen (vier tot zes jaar inkomen), en komt het in de omgeving van het niveau van de negentiende eeuw.

Nadat hij de bijna mathematische kracht van de concentratie-mechanismen heeft onderzocht, richt Piketty zijn aandacht naar de steeds kleiner wordende groep grote vermogenden, en naar haar sociale — en financiële — reproductie over de generaties heen. Onderwijl relativiseert hij het fenomeen van de wel zeer zichtbare hoge inkomens die in de wereld van sport en spektakel aan een minderheid van vedetten worden betaald, en het belang van de *success stories* van nieuwe rijken. Financieel comfort wordt vooral binnen families voortgezet, en sociale mobiliteit is beperkt, vooral in het land — de Verenigde Staten — dat er prat op ging iedereen gelijke kansen te bieden. Het enige echte verschil t.o.v. vroegere periodes, is het verdwijnen van de "zuivere" rentenier. Vandaag zijn de rijksten ook beroepsactief, en zijn het vaak hogere kaderleden, die in zekere

⁶ Piketty baseert zich onder meer op vergelijkend onderzoek naar het rendement van de kapitaalsdotaties van de Amerikaanse universiteiten. Hij ziet zeer grote rendementsverschillen tussen de grootste en de kleinste fondsen.

Een (beperkte) analyse van de grootste fortuinen geeft een gelijkaardig resultaat.

zin van twee ruiven eten : de beroepsinkomsten die ze zichzelf toekennen, en het vermogen dat zich vermenigvuldigt. Alleen het rijkste *promille* (de "1 *promille*") haalt meer inkomen uit kapitaal dan uit arbeid. Dit fenomeen getuigt ook van de groeiende ongelijkheid binnen de inkomens uit arbeid, vaak geïnspireerd op de inkomens uit kapitaal : *de professionele noodzaak voor de hoogste kaders — zo gaat het argument — op gelijke voet te kunnen staan met de bezittende klasse.*

Deze grafiek gaat over de inkomens van de gezinnen (zowel van arbeid als van kapitaal).

Leeswijzer : In 1930 bekwamen de 10% hoogste inkomens van de Verenigde Staten 45% van het nationaal inkomen. Dit aandeel daalde eerst tot ongeveer 35% (van 1950 tot 1970), en steeg nadien weer tot 48% in 2010.

Al de getoonde landen hebben een gelijkaardige evolutie gekend. Tussen 1939 en 1970 werd de inkomenskloof kleiner, om nadien weer snel te groeien. Het verschil tussen de Verenigde Staten en Zweden is echter heel groot. Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk nemen een middenpositie in.

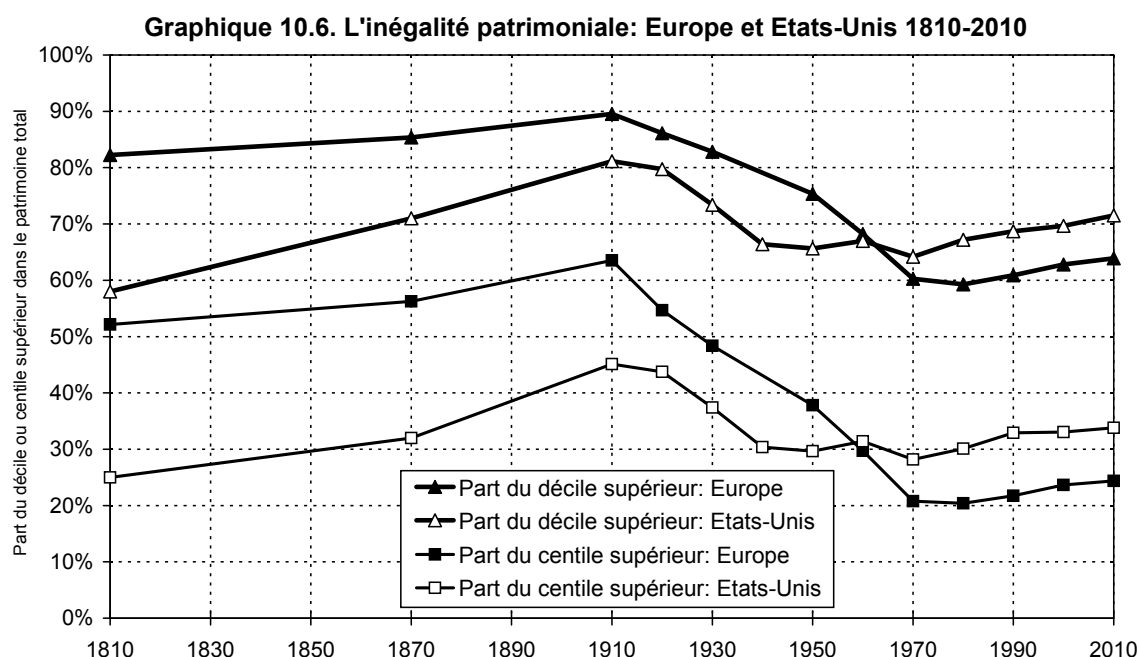
De grootste verschillen betreffen echter niet de inkomens, maar de vermogens. Het hoogste deciel (*de "10%"*), dat in de Verenigde Staten 45% van het inkomen ontvangt, bezit 70% van het nationale vermogen ⁷.

Op mondiale schaal gemeten zijn de verschillen nog groter :

- 80 tot 90% van het vermogen is in het bezit van het rijkste deciel (*de "10%"*),
 - 50% van het vermogen is in het bezit van het rijkste percentiel (*de "1%"*),
 - 20% van het vermogen is in het bezit van het rijkste *promille* (*de "1‰"*),
- en
- minder dan 5% van het vermogen in de wereld is voor de armste helft ⁸.

⁷ De overige "90%" moeten dus tevreden zijn met 55% van het nationaal inkomen, en 30% van het vermogen.

⁸ "Dit zijn grote-orde", Piketty, pagina 698.

Deze grafiek gaat over de vermogens van de gezinnen.

De bovenste lijnen tonen, voor Europa en voor de Verenigde Staten, het deel van het vermogen dat in handen is van de rijkste 10%. De onderste lijnen tonen de rijkste 1%.

Leeswijzer : In 1910 bezaten de rijkste 10% van Europa 90% van het vermogen. Hun aandeel daalde tot 60% in 1970, en stijgt sindsdien opnieuw.

Men ziet :

- dat de daling van het globale volume van het vermogen (grafiek 4.4) gepaard ging met een deconcentratie van het vermogen,
- dat de concentratie hoe dan ook sterk blijft. In Europa is 60% van het vermogen in het bezit van 10% van de gezinnen, en 25% in het bezit van 1%.

Kapitaal in de literatuur : het dilemma van Rastignac

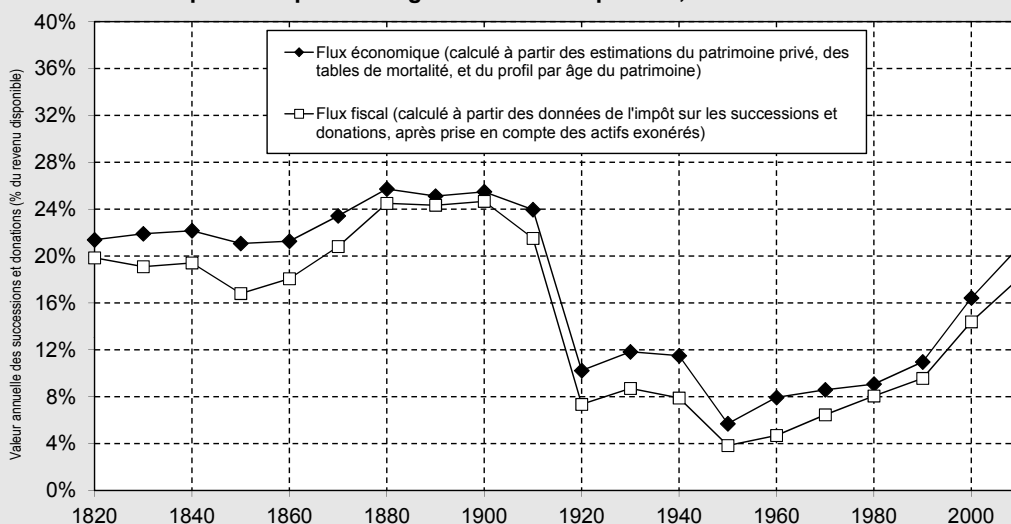
Thomas Piketty vindt ook heel boeiende en pertinente, zelfs precieze gegevens in 19de eeuwse literatuur, met name bij Honoré de Balzac ("*le Père Goriot*") en Jane Austen ("*Sense and Sensibility*"). En hij interesseert zich voor het *dilemma van Rastignac*, naar het hoofdpersonage van *Père Goriot*. Rastignac is een student in de rechten, vanuit zijn Zuid-Franse provincie naar Parijs afgezakt ("*monté à Paris*" !). Hij logeert in *pension Vauquier*, waar een andere inwoner, Vautrin, hem adviseert dat een huwelijk met een rijke bruidschat veel efficiënter dan studeren is. Je kan beter leven van de rente op een kapitaal (dat je bij huwelijk verkregen hebt) dan van het loon voor je werk, al is dat goed betaald. Piketty toont aan dat deze redenering heel de 19de eeuw van kracht was, om te verdwijnen in de 20ste, en in de 21eme weer geldig te zijn.

De *franchise* en de precisie van deze literaire bronnen is vandaag ondenkbaar. Ze is slechts mogelijk door de grote monetaire stabiliteit van de 19de eeuw, en door het gemak waarmee de mensen toen (of op zijn minst de rijksten onder hen) praatten over geld.

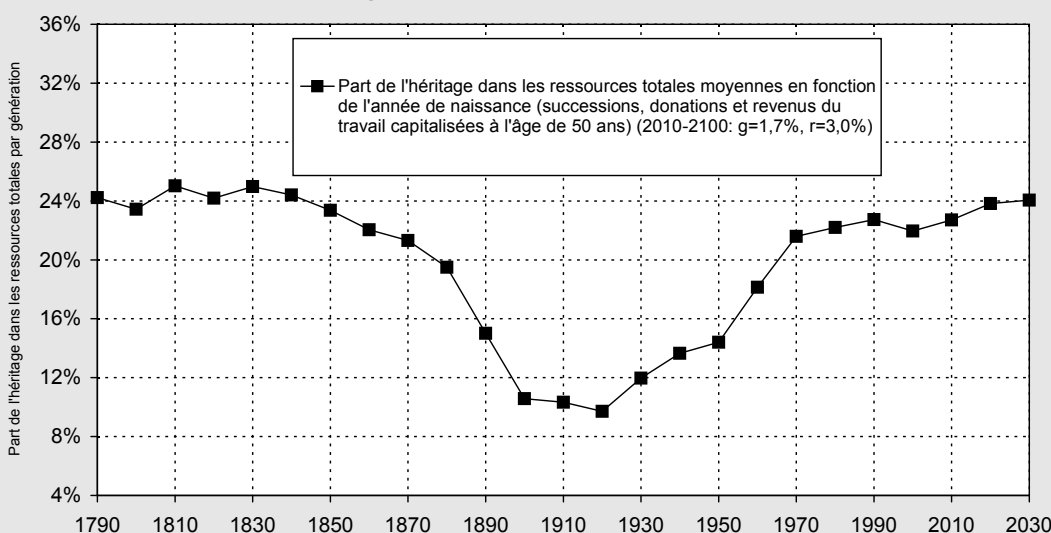
De erfenissen

De volumes van de erfenissen tonen, met enkele decennia verschil, de evolutie van de vermogens. In de periode van 1950 tot 1980 zijn de bedragen zeer sterk gedaald, een fenomeen dat wellicht nog versterkt werd door de langere levensduur. Van 24% in het begin van de eeuw, daalden ze tot amper 5%, om weer te stijgen tot de huidige 20%. *[Op nationaal niveau zijn erfenissen geen inkomen, maar enkel een transfer. Hun relatief gewicht kan echter aan de hand van het nationaal inkomen gemeten worden.]*

Graphique 11.8. Le flux successoral annuel exprimé en pourcentage du revenu disponible, France 1820-2010

Graphique 11.9. La part de l'héritage dans les ressources totales (héritage et travail) des générations nées dans les années 1790-2030

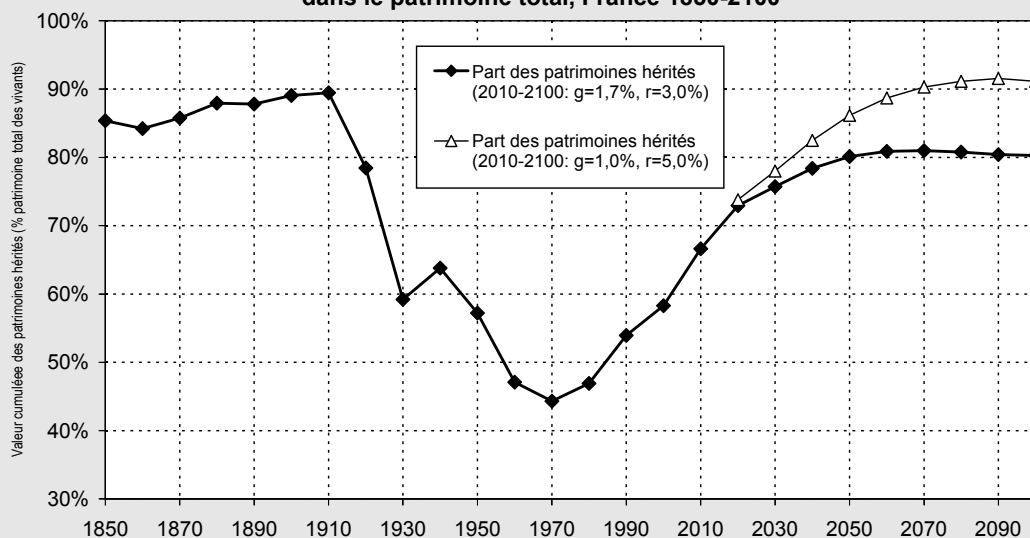

Deze grafieken tonen het relatief gewicht van de erfenissen (en schenkingen) in verhouding tot het beschikbaar inkomen, in de eerste grafiek in functie van het jaar van de erfenis, in de tweede in functie van het geboortjaar van de begunstigde.

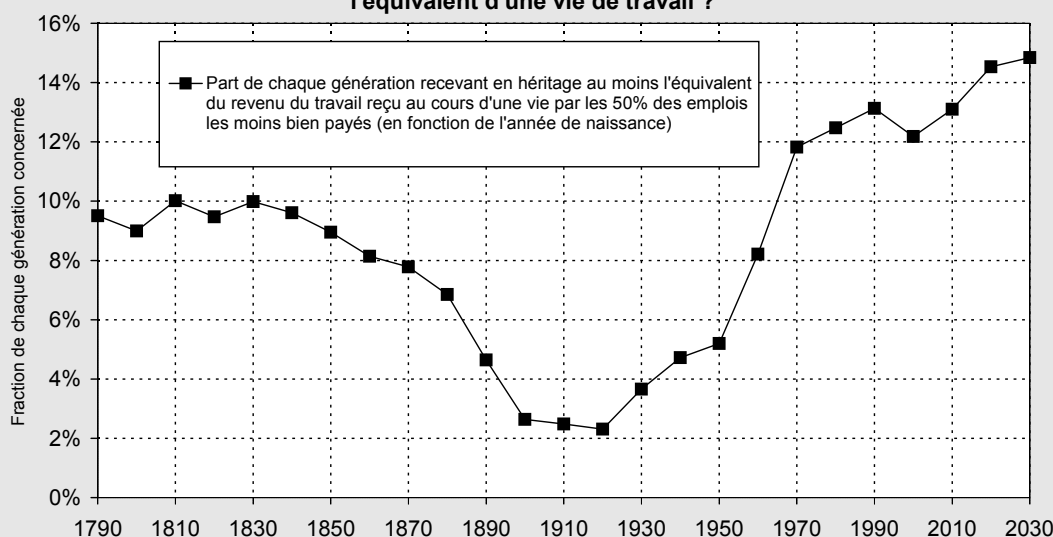
Voor wie in 1920 geboren is, vormden de erfenissen gemiddeld 10% van het levenslang inkomen. Voor de generatie van 1970 wordt dat wellicht 22%. *[Deze schatting gaat uit van een economische groei van 1,7% en een rendement op het kapitaal van 3%.]* Voor iemand die 40 jaar werkt, stemt deze erfenis overeen met het inkomen van 9 jaar arbeid. Dat resultaat is coherent met wat we eerder zagen omtrent de evolutie van het volume aan kapitaal.

Kan je van een erfenis leven ? Piketty berekent hoeveel mensen genoeg zullen erven om niet meer te moeten werken : 12% van wie na 1970 geboren is behoort tot die groep. [Als vergelijkingspunt neemt Piketty het levenslang inkomen van de 50% minst begoeden.]

Graphique 11.7. La part des patrimoines hérités dans le patrimoine total, France 1850-2100

Graphique 11.11. Quelle proportion d'une génération reçoit en héritage l'équivalent d'une vie de travail ?

De bovenste grafiek toont — vooruitziend, en met ongewijzigde economische regelgeving — het aandeel van het globale vermogen dat via erfenis wordt opgebouwd. [Voorbeeld : In 2015 is 70% van het totale vermogen van de Franse bevolking uit erfenis voortgekomen.] Na een daling tot 45% in 1970, stijgt het opnieuw tot 80 à 90% vanaf 2030 of 2050. [80% in het geval van een economische groei van 1,7% per jaar, en een rendement van het kapitaal van 3%. 90% als de groei beperkt blijft tot 1%, en het rendement stijgt tot 5%.] Het is een volmaakt voorbeeld van financiële reproductie.

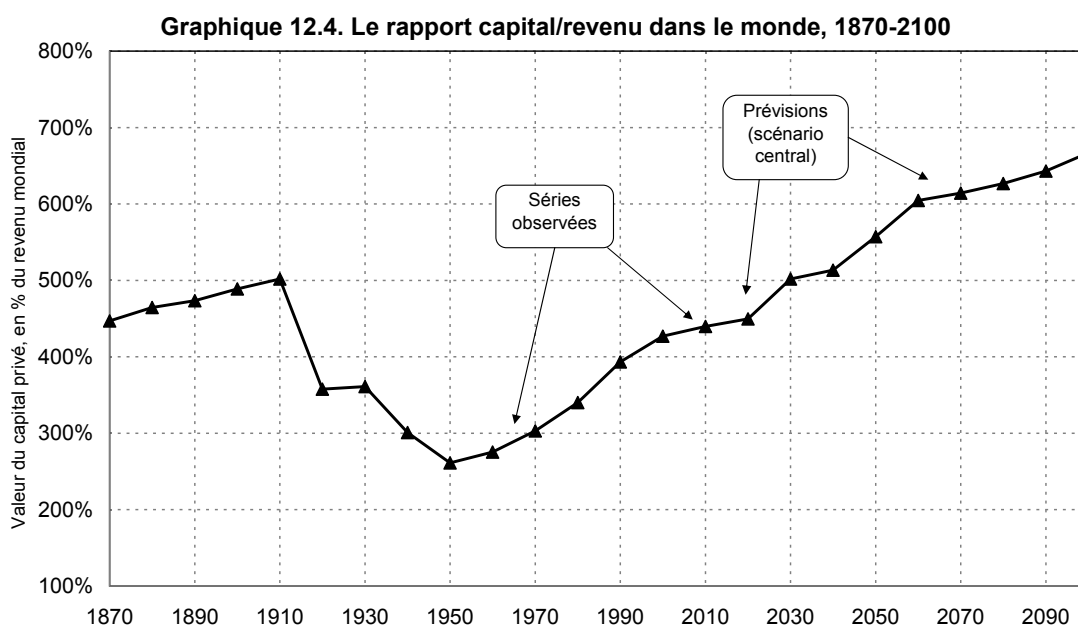
De onderste grafiek toont, per geboortjaar, het aandeel van een generatie dat in de loop van zijn leven — weliswaar vaker op 50 tot 60 jaar, dan op 20 tot 30 — een erfenis krijgt die minstens even hoog is als het inkomen van een leven lang werken.

Mijn besluit : Als er al een generatie bestaat van *self made men* (en *self made women*), in de Amerikaanse betekenis van het woord, dan is het deze die tussen 1900 en 1940 geboren is.

"Kapitaal in de 21ste eeuw" ? Tot zover keek Piketty vooral naar gisteren en vandaag, en nog niet naar de toekomst. Maar hij verzamelde wel voldoende materiaal — gegevens en berekeningsmodellen — om zich aan voorspellingen te wagen voor de komende eeuw : hypothesen i.v.m. bevolkingstoename en economische groei, spaarquote, verhouding tussen economische groei enerzijds en rendement van het kapitaal anderzijds, rendementsverschillen in functie van de omvang van het vermogen, enz.

Wereldwijd gemeten zijn inkomens- en vermogensverschillen veel groter dan binnen één land. "Op mondiaal niveau bedraagt het gemiddelde vermogen amper 60.000 euro per volwassene, zodat zeer veel inwoners van de ontwikkelde landen — ook binnen « de vermogende middenklasse » — mondiaal gezien zeer rijk zijn."

De manier waarop die verschillen gaan evolueren is erg onzeker, want het is best mogelijk dat de inhaalbeweging tussen landen onderling sterker blijkt dan de divergentiekrachten binnen elk van de landen. Maar Piketty wijst op de afstand tussen de "top" (het hoogste *promille*, dat ongeveer 20% van het kapitaal bezit) en de rest van de bevolking. Als het hoogste *promille* er in slaagt zijn vermogen met 4 of zelfs 6% te doen stijgen per jaar (wat heel waarschijnlijk is), tegen 2% voor de rest van de bevolking, dan slaagt het er in zijn aandeel in het totale vermogen in één generatie te verdubbelen, of zelfs te verdrievoudigen. Dan bezit die kleine groep straks niet langer 20, maar 40 of 60% van al het kapitaal, "met heel sterke herverdelingsmechanismen van de middenklasse én de hogere middenklasse naar de superrijken. Het valt te verwachten dat een dergelijke verarming van de middenklasse hevige politieke reacties zal ontketen".

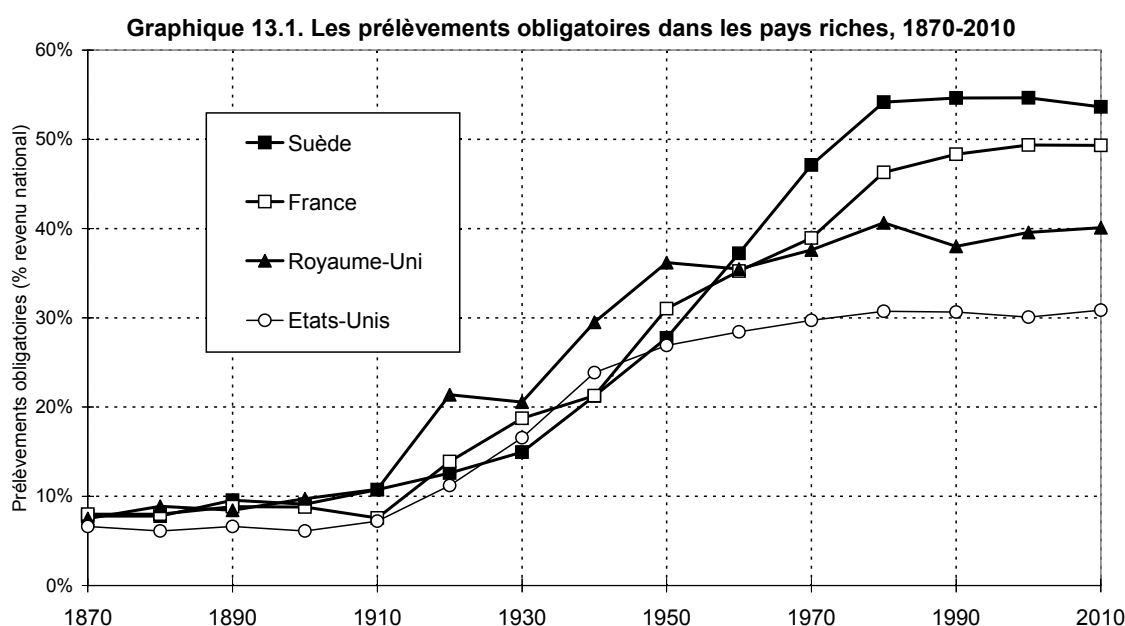

Deze grafiek toont de verwachte mondiale evolutie van kapitaal, bij ongewijzigde economische en financiële regelgeving, uitgedrukt in jaren wereldwijd inkomen. Van 1950 tot 2010, hetzij een periode van 60 jaar, is dat volume bijna verdubbeld, van 2½ naar 4½ jaar inkomen. Piketty verwacht zich aan een voortzetting van die trend, tot 6 jaar inkomen in 2070, enz.

Wat naar mijn mening in Piketty's boek ontbreekt, is een duiding van de risico's die een dergelijke groei en concentratie van kapitaal inhoudt ⁹. Piketty beperkt zich kort tot enkele hypothesen, zoals een overname van Europa door petroleum- of Chinese fondsen. Over die risico's valt zeker meer te zeggen. Ik kom daar straks op terug, en het boek *"Tous rentiers"* [Iedereen rentenier] van Philippe Askenazy komt me daarbij van pas.

Hoe ook, de concentratie van het vermogen in de handen van een kleine groep mensen is onhoudbaar. Piketty vergelijkt verschillende wegen om zowel de openbare begrotingen terug in evenwicht te brengen — die vandaag hard te lijden hebben — én om de welvaart te herverdelen (in plaats van h er-verdelen moet wellicht over beter-verdelen gesproken worden : *een einde maken aan de actuele verdeling van welvaart die vooral de rijken ten goede komt*).

Een nieuwe groei van de sociale staat die in de periode van 1910 tot 1980 tot stand kwam, door een verhoging van de verplichte bijdragen, lijkt hem weinig waarschijnlijk (noch wenselijk ?). Rekening houdend met het bereikte niveau.

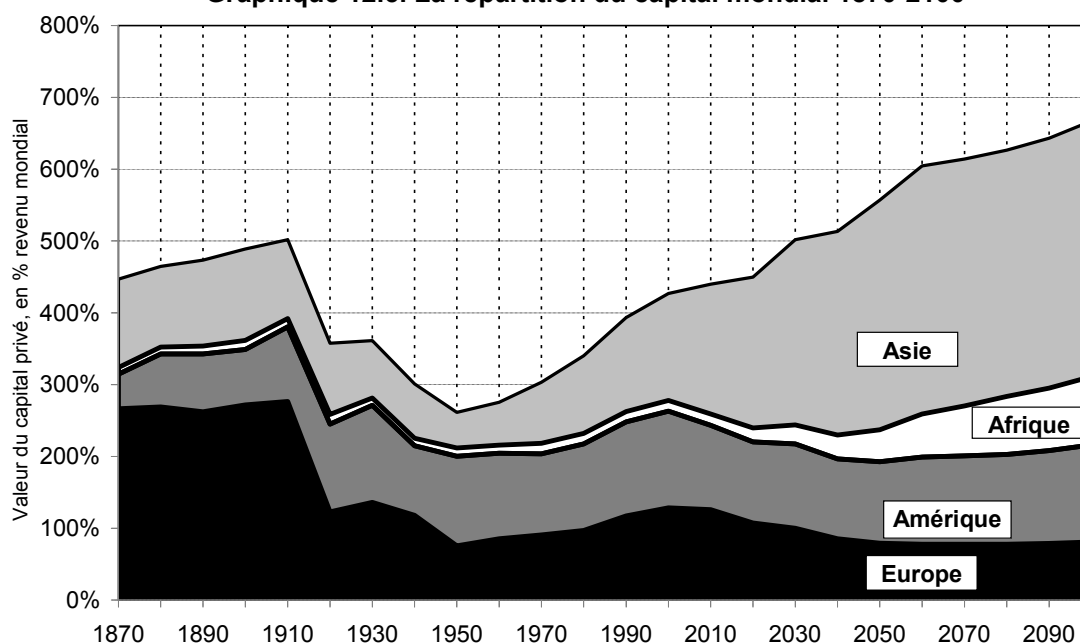

Deze grafiek toont de evolutie van het geheel van verplichte bijdragen, van welke aard ook — maar altijd van publieke aard, voeg ik er aan toe — in verhouding tot het nationaal inkomen. [Dat wil zeggen na in rekening bringing van de ontwaarding van het kapitaal. Als ze gemeten worden t.o.v. het Bruto Binnenlands Product (BBP) zijn de bijdragen ongeveer 10% lager, bijvoorbeeld 45 i.p.v. 50%.] De 8   10% in de 19de eeuw zijn de uitgaven van een overheid die zich weinig inlaat met sociale en economische problematieken : politie, leger, justitie, buitenlandse zaken, algemene administratie..., en enkele openbare werken en universiteiten... Het aandeel van deze uitgaven in het nationaal inkomen is weinig veranderd sindsdien. Inmiddels besteden de rijke landen tussen een kwart en een derde van het nationaal inkomen aan de sociale taken, waarvan ongeveer een helft voor transferten van inkomens, en een andere helft voor onderwijs en gezondheidszorg.

⁹ "Kan het kapitalisme in de 21ste eeuw uit zichzelf vreedzamer en duurzamer worden, of moeten we wachten op de volgende crisissen of oorlogen, die veel meer dan de vorige wereldwijd zullen zijn ?"

Ook inflatie is geen oplossing. In sommige gevallen en onder zekere voorwaarden kan inflatie weliswaar de openbare schuld verlichten, maar het effect op de vermogens is op zijn zachts gezegd onzeker. Het is zelfs goed mogelijk dat door de inflatie de ongelijkheid alleen maar toeneemt : de kleine, vooral monetaire vermogens kalven dan af, terwijl de grote vermogens (die in *reële* waarden geïnvesteerd zijn, zoals vastgoed en bedrijven, of intellectueel eigendom...) de inflatie van de prijzen zullen volgen of zelfs overschrijden. Als besluit pleit Piketty voor een grotere progressiviteit van de belasting op inkomens, maar vooral voor een wereldwijde — of op zijn minst internationale — belasting op kapitaal. Die ook progressief moet zijn, en steunen op een vermogenskadaster, waarzonder een democratische samenleving niet correct functioneren kan. De toekomst van het kapitalisme staat op het spel.

Graphique 12.5. La répartition du capital mondial 1870-2100

Gemiddelde hypothese van de evolutie van het kapitaal op mondiale schaal, met convergentie van het spaargedrag. De curven zijn getekend in functie van het wereldwijd inkomen, dat ook groeit. De relatieve daling van het Europees kapitaal vanaf 2010 is een daling uitgedrukt in jaren wereldinkomen.

"Piketty" in zeven zinnen.

Het kapitaal groeit sneller dan het nationaal (of mondiaal) inkomen. De grootste vermogens groeien sneller dan de kleinere. Ten gevolge van deze twee fenomenen groeit de kloof tussen wie van zijn arbeid leeft en wie een vermogen heeft. Dat heeft ook tot gevolg dat een steeds groter deel van het vermogen wereldwijd in handen komt van een zeer kleine groep mensen. Voor de anderen wordt het steeds moeilijker vermogen aan te schaffen — een eigen woning bijvoorbeeld —, en van het gebruik of de opbrengst te genieten. Het is onzeker of deze situatie aanvaard wordt. Wat doen we om ze te vermijden ?

2. *Le coup de foudre pour Google* ¹⁰

La Libre.be

Abonnez-vous et recevez
un robot pâtissier, une tour multimedia ou une machine Nespresso.

<http://dossiers.lalibre.be/3cadeaux/>

Saint-Ghislain: Google perd des données suite à un coup de foudre sur son datacenter

BELGA Publié le jeudi 20 août 2015 à 16h01 - Mis à jour le jeudi 20 août 2015 à 16h05

CYBER Google a perdu des données de clients la semaine passée après que la foudre a touché à quatre reprises le réseau électrique qui alimente son datacenter de Saint-Ghislain (Hainaut), rapporte jeudi Time Magazine. L'information a été confirmée par l'entreprise américaine sur le site de Google Cloud. L'incident date de jeudi passé. La foudre a frappé le réseau électrique alimentant l'unité "europe-west1-b zone", soit le datacenter de Saint-Ghislain, ce qui a provoqué des problèmes de sauvegarde des données de certains utilisateurs.

Les ingénieurs de Google sont parvenus à récupérer la majorité des données compromises, mais, selon l'entreprise, 0,000001% de l'espace de sauvegarde est irrémédiablement perdu.

"La pérennité des données est notre première priorité", souligne le géant internet, qui conserve les données de centaines de millions d'internautes via son serveur de messagerie électronique et son système de cloud. "Nous nous excusons auprès de nos clients qui ont été touchés par cet incident exceptionnel."

"Cette perturbation relève totalement de la responsabilité de Google", insiste l'entreprise, qui ajoute mettre tout en oeuvre pour éviter que le problème ne se reproduise.

Wie dacht dat de "cloud" ergens in de wolken hing, weet nu wel beter. Een flink stuk van die *Cloud* hangt — of staat — in een buitenmaatse hangar in Saint-Ghislain, vlakbij Mons, waar hij massa's water en elektriciteit verbruikt..

Op 13 augustus 2015 trok een hevig onweer over de streek. Tot vier maal toe sloeg de bliksem op het interne elektriciteitsnet van Google's data-center. Een aantal gegevens zijn gewist. Volgens de kranten — hier *La Libre Belgique* —, en volgens Google, ging slechts 0,000001% van alle opslagcapaciteit verloren.

Ik heb geen idee hoe we dat "*één honderdmiljoenste*" mogen begrijpen. Gaat het om één bestand op honderd miljoen ? Of één gegeven, op honderd miljoen ? Maak ik een foto, dan zitten er al vijf miljoen gegevens op. Het honderd-miljoenste gegeventje zit op de twintigste foto. Misschien is het ontbrekende gegeven wel het plusje of het minnetje op mijn rekening bij de bank.

¹⁰ "*Un coup de foudre*" is zowel een blikseminslag, als een plotse verliefdheid.

Google redt Griekenland, en de wereld, in 2050 !

BRUSSEL, 13 augustus 2050, *van onze verslaggever (JVS)* ¹¹— Niemand weet of het de aanhoudende droogte is, die Google's afkoelingssysteem heeft lamgelegd, in Saint-Ghislain (Borinage), dan wel een zwaar onweer, dat de stroom heeft onderbroken. Wat de reden ook mag zijn, vast staat dat het befaamde *datacenter* veel gegevens, vooral financiële, verloren heeft. Niemand weet nog van wie al de bankrekeningen zijn, in Saint-Ghislain, de aandelen en de schulden. Zelfs de bedragen, positief of negatief, zijn verloren gegaan.

De troika maakte zich klaar om het 38ste noodplan voor Griekenland te bespreken, nu de staatsschuld, aldus de kranten, het ongeziene niveau van twaalf jaar nationaal inkomen heeft bereikt. En nu er, sinds **de verhuis van het Parthenon naar de Luxemburgse Kirchberg**, geen staatseigendom meer te slijten valt, en geen salaris of pensioen meer overblijft.

Met de ongevraagde hulp van Google is het probleem van de ene dag op de andere opgelost. *De Griekse staatsschuld werd uitgewist.*

Beter nog. Omdat niemand meer weet wie het immense kapitaal toebehoort, dat tijdens de eerste decennia van de 21ste eeuw werd opgebouwd (men weet nog dat het om een heel beperkte groep ging : 1 *procent?* of *promille?* maar *wie?*), en voor wie de groeiende vermogensinkomsten zijn, die nu zelfs hoger zijn dan de inkomsten uit arbeid, konden de financiële autoriteiten niets anders beslissen dan het kapitaal in gelijke stukken te verdelen, onder alle inwoners van de planeet. Die bekomen meteen een universeel en onvoorwaardelijk basisinkomen ¹². Zoals een Nobelprijs zei, die we konden interviewen : « *Met een universeel en onvoorwaardelijk basisinkomen zullen alle domme en idiote jobs uit de wereld zijn, omdat niemand ze nog wil doen, en trekken de beste talenten naar wat echt nuttig is. Voor schadelijke jobs zullen er geen klanten meer zijn. Het basisinkomen volstaat om te leven. De administratieve rompslomp wordt ingeperkt. Iedereen zal werken voor de pret, voor zelfontplooiing, om zin te geven aan zijn bestaan, en een beetje om beter te leven. Maar zonder schrik voor wat de toekomst brengt.* »

¹¹ Dit korte verhaal verwijst naar een reeks teksten die ik in 2009 schreef voor het Collège de prospective Nord-Pas de Calais en van zijn fabrique "Reconquérir l'environnement et le cadre de vie" : **"2040, ik kijk door het raam. Wat zie ik ?"** _

¹² Omtrent het onvoorwaardelijk basisinkomen, zie ook **"de aarde is van iedereen"**.

3. Iedereen Rentenier !

Het kleine boek dat Philippe Askenazy schreef, *"Tous rentiers ! Pour une autre répartition des richesses"*, is zowat het tegenbeeld van Piketty's lijvige werk. Het is een pamflet, zichtbaar het resultaat van een dringende nood om te schrijven. Het is heel dens. Askenazy heeft heel veel te zeggen en te delen, maar hij neemt niet de tijd die Piketty neemt om alles uit te leggen.

Daar waar Thomas Piketty een regelmatige, misschien zelfs *natuurlijke* evolutie ziet over de eeuwen heen, met de twee wereldoorlogen als *catastrofen*, in alle betekenissen van het woord, de twintigste eeuw bijna eindigend waar hij begonnen is ¹³, kiest Askenazy voor een concretere en ook meer menselijke geschiedenis — want *minder door wiskundige wetmatigheden gestructureerd*.

Voor Askenazy is de ommekeer van de jaren tachtig minder het gevolg van een *natuurlijk* proces, dan van concrete gebeurtenissen, zoals de val van de Sowjet-unie en de verzwakking van de vakbonden ¹⁴, en vervolgens de doorbraak van de kenniseconomie. Daardoor zijn de machtsverhoudingen tussen arbeid en kapitaal fundamenteel gewijzigd, en nieuwe vormen van rente ontstaan : de informatie-rente en de agglomeratie-rente (door de ruimtelijke concentratie van economische bedrijvigheid), die zich in nieuwe grondrente vertaalt.

Askenazy bestrijdt het dogma van de concurrentiekracht, dat als argument wordt opgevoerd om de rechten van de werknemers te verzwakken. *"De opdracht bestaat er niet in de schreeuwende ongelijkheid te corrigeren of te beperken, maar de mechanismen van de verdeling van welvaart te herzien. (...) De primaire verdeling van welvaart is geen natuurlijk gegeven. Ze is een [maatschappelijke] constructie. Voor een nieuwe sociale vooruitgang is het zaak de vorming van « renten » te deconstrueren."*

Askenazy's benaderingen van arbeid en van renten zijn bijzonder interessant. Ze vervolledigen het werk van Piketty, en zijn ook concreter.

Arbeid

Askenazy verwerpt de idee volgens dewelke ongelijkheid van inkomen een afspiegeling is van ongelijkheid van productiviteit. De zgn. niet-gekwalficeerde jobs zijn in feite sterk gekwalficeerde jobs geworden, met diverse taken van hoge techniciteit. Het mag niet verwonderen dat men meer en meer hoog geschoolden vindt in de *"weinig gekwalficeerde"* beroepen, want die vergen meer

¹³ Dat is mijn interpretatie, niet Piketty's.

¹⁴ Uit het eerste volgt het tweede, want de conservatieve middens, die de vakbonden steunden zolang ze zich tegen het Sowjetregime verzetten, hebben ze daarna snel laten vallen.

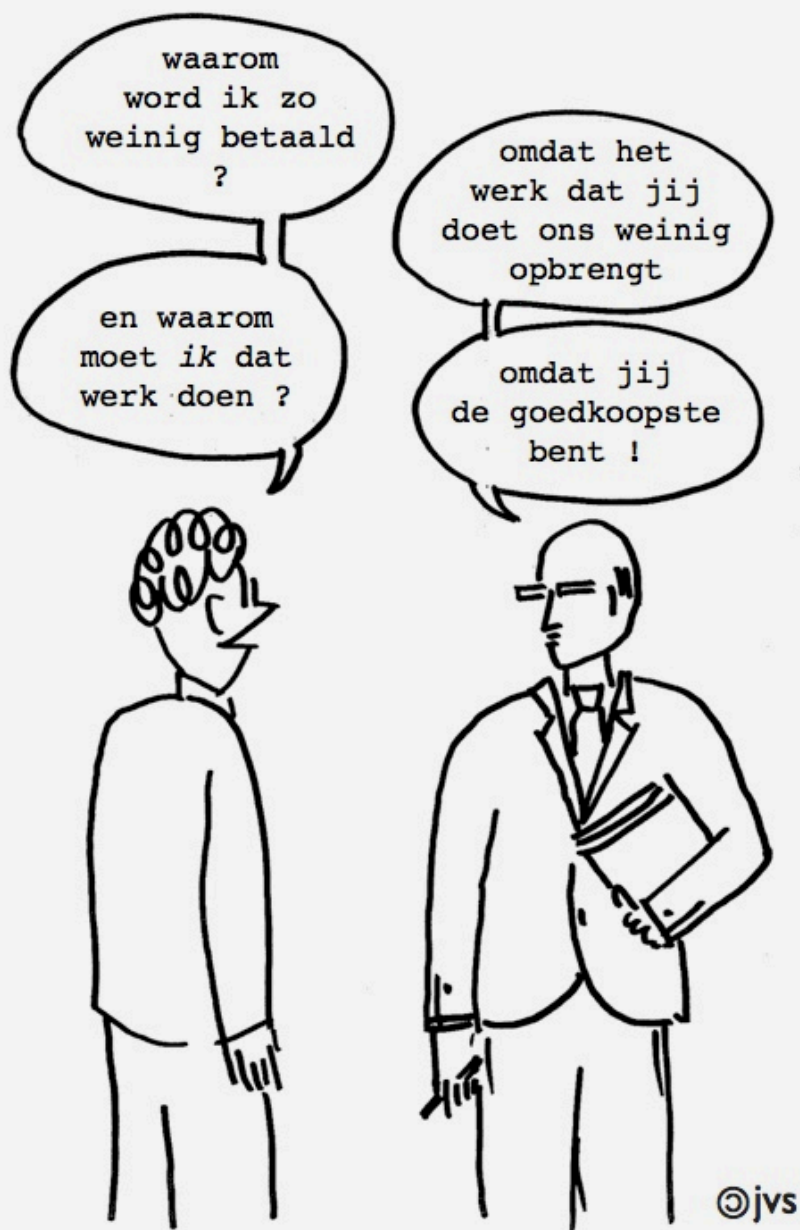
en meer het gebruik van veeleisende computerapplicaties en instrumenten, en/of meertaligheid, nemen taken over die vroeger op een hoger niveau werden uitgevoerd (zoals kwaliteitscontrole), en/of moeten op afwijkende uren worden uitgevoerd, wat een zware last is voor het privé of familiaal leven. Soms werden de namen van de jobs wel aangepast, de verloningen niet ¹⁵.

De primaire verdeling van inkomens — dat is vóór herverdeling door fiscale en parafiscale mechanismen — is niet "*natuurlijk*". Ze stemt niet overeen met de respectieve bijdragen van de economische actoren aan de welvaartsproductie.

Gemiddeld gevergd bekwaamheidsniveau per beroep in de OESO in 2011-2012

	Leerproces in werkomgeving	Samenwerking met collega's	Fysieke bekwaamheid	Lectuur	Numeratie
Elementaire beroepen	1,6	2,3	3,4	1,0	1,4
Bestuurders van machines en installaties, en assemblage-arbeiders	1,7	2,3	3,0	1,4	1,7
Gekwalificeerde beroepen in de industrie en de ambachten	2,0	2,7	3,4	1,7	1,6
Personneel van klantgerichte diensten en handel	2,0	2,6	2,7	1,7	1,6
Administratieve bedienden	1,9	2,2	1,1	2,1	2,1
Intermediaire beroepen	2,1	2,4	1,4	2,3	2,2
Wetensch. en intellectuele beroepen	2,2	2,2	1,0	2,6	2,2
Managers	2,1	2,6	1,2	2,7	2,6

¹⁵ Askenazy haalt meerdere voorbeelden aan, zoals dat van de autoverkopers, die vaak ook financieringen aan de man brengen. De constructeurs hebben die financieringsactiviteiten in aparte bedrijven ondergebracht, die hogere marges hebben dan de verkoop van de auto's zelf, waar de verkoopprijzen omwille van promotiecampagnes en streefcijfers onder sterke druk staan. Zo worden de arbeid van de verkoper en diens ware productiviteit niet erkend. De door hem gecreëerde waarde wordt naar zagezegd productievere financiële beroepen afgeleid.

Deze tekening gebruikte ik ook al in "de aarde is van iedereen" (maart 2015).

De renten

In een van zijn zeldzame concrete voorbeelden van renten had ook Piketty er op gewezen dat *"de jaarlijkse rente, die voortkomt uit de winning van natuurlijke grondstoffen, zijnde het verschil tussen de inkomsten en de productiekosten, sinds het midden van jaren 2000 ongeveer 5% van mondiaal BBP bedraagt"* — wat ik een *privaat-gestuurde* verplichte bijdrage noem, zoals belastingen *openbare* verplichte bijdragen zijn.¹⁶

Askenazy daarentegen, interesseert zich in het bijzonder voor de grondrente¹⁷, die resulteert uit de agglomeratie-voordelen¹⁸, en voor de kruipende uitbreiding van het eigendomsrecht¹⁹, bijvoorbeeld in het veld van de farmaceutica, van het leven (bv. patenten op variëteiten van planten, zelfs als ze al eeuwen bestaan, en door vroegere generaties geduldig ontwikkeld zijn), en van de informatie (auteursrecht, merkenrecht, *big data*...).

Zoals hij het treffend stelt, in een interview aan *Le Monde*, op 11 februari 2016²⁰ : *"De politieke geschiedenis toont aan dat sommige beroepscategorieën hun greep op de economische rente hebben versterkt aan de hand van juridische en institutionele, veeleer dan economische instrumenten. Ik noem dat de uitbreiding van het domein van het eigendom. De opkomst van de kenniseconomie, die stoelt op de ontwikkeling van de informatietechnologieën, was een ware bedreiging voor het traditionele kapitalisme, omdat de grondstof van die nieuwe economie — kennis, wetenschap en informatie — gemeenschappelijke goederen zijn, waarvan de rente iedereen toekomt. Het kapitalisme heeft zich weten te redden door het eigendomsrecht uit te breiden tot het immaterieel kapitaal. Zo bestond er tot het einde van de jaren '60 geen octrooirecht voor geneesmiddelmoleculen, [en] creëerde pas in 1996 een Europese richtlijn het eigendomsrecht op databases."*

¹⁶ Het verschil tussen een *privaat* gestuurde verplichte bijdrage en een *openbare* verplichte bijdrage bestaat hier in, dat je er niets voor terug krijgt. In tegendeel zelfs, het vermogen dat ze creëren kan schadelijk zijn.

Een verplichte bijdrage van 5,00 € op elke 100,00 €, dat zet aan het denken.

¹⁷ Hij herinnert er aan dat niet alleen de woningen door de grondrente getroffen worden : *Ook alle productie-activiteiten kunnen getroffen worden door een inbeslagname van een deel van de opbrengst door de eigenaars van de grond en van de gebouwen.* Met een belangrijke impact op de prijzen, op de lonen, en op de financiële gezondheid van de bedrijven.

¹⁸ *Agglomeratie-voordelen* komen voort uit het feit dat economische activiteiten — ondanks de sterke ontwikkeling van allerlei vormen van telecommunicatie — de neiging hebben zich in kleine gebieden te concentreren.

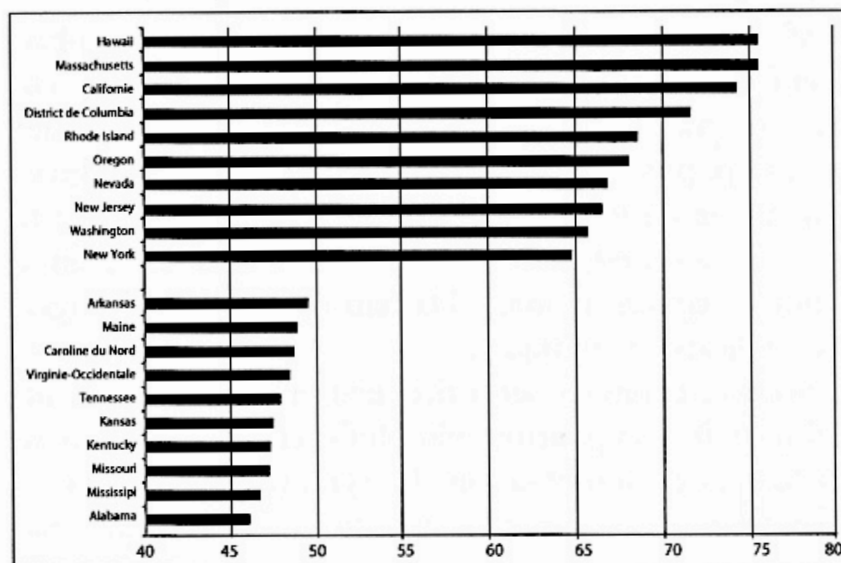
Een deel van de agglomeratie-voordelen vertaalt zich in grondrente.

¹⁹ *"Onder impuls vooral van de Verenigde Staten, die zich al zagen als leader van de kenniseconomie, werd in 1986 een nieuwe onderhandelingsronde gestart : de Uruguay Round. Die leidde in 1994 tot de oprichting van de Wereld Handels Organisatie."*

²⁰ *Le Monde Culture & Idées* (**enkel raadpleegbaar in het betalend deel van de site**).

Philippe Askenazy (directeur de recherche CNRS, ENS, EEP) is ook chroniqueur voor *Le Monde* "Éco & entreprise".

**Figure 10. Salaire horaire des infirmières
relatif au salaire des pharmaciens
aux États-Unis (en %, mai 2014).**
10 États avec le plus haut salaire relatif et 10 États avec le plus bas

Deze grafiek toont hoe syndicaal goed georganiseerde verpleegsters hogere lonen bekomen (cijfers zonder verpleegsters-anesthesisten en verpleegkundig kaderpersoneel).

De werknemers moeten hun waarde (hun ware productiviteit) en hun kracht herontdekken, pleit Askenazy. Zijn kracht ontdekken betekent dat men zijn echte opdrachtgever identificeert, en zijn eigen criticiteit ontdekt ²¹.

Onderhandeld moet er worden met de échte baas (en niet met de formele, de juridische baas ²²), waarbij belangrijk is te onderkennen in hoeverre diens concurrentiekracht afhankelijk is van de eigen criticiteit, vooral voor de zogenaamd weinig gekwalificeerde jobs. Askenazy geeft als voorbeeld de herhaalde stakingen van de kamermeisjes in de grote Parijse hotels van de "Triangle d'or" [in antwoord op het beslag dat de grondrente op de inkomsten legt], de stakingen van de buschauffeurs van Google in Silicon Valley, gevolgd door andere ondersteunende functies (onderhoud, schoonmaak, catering...) [in antwoord op het beslag dat de informatierente op de inkomsten legt], of de acties van de Amerikaanse verpleegsters, wier arbeidsomstandigheden verslechterd waren om de artsen het leven makkelijker te maken ²³.

Het verschil tussen Piketty en Askenazy leest zich het best in hun benaderingen van het eigendomsrecht. Piketty wil het kapitalisme redden (*door een vreedzaam*

²¹ Het begrip "criticiteit" komt uit de wereld van de risicoanalyse, -beheersing en -bestrijding (in de informatica en de industrie) : criticiteit = waarschijnlijkheid x ernst.

²² Askenazy geeft het voorbeeld van de zgn. onafhankelijke werkers die in feite voor één opdrachtgever werken, en dat van onafhankelijken en loontrekkenden wier opdrachtgevers de kampioenen van de zgn. deeleconomie zijn : *Amazon, Uber, Airbnb...*

²³ Voorbeeld : om de artsen veel keuze te laten in hun tijdsbesteding, moesten de verpleegsters steeds beschikbaar zijn.

en duurzaam kapitalisme te ontwikkelen), en verontrust zich (meer impliciet dan expliciet) over een mogelijke verdwijning van het individuele woningbezit ten voordele van grote investeerders, maar voor Askenazy is de kleine eigendom (vooral van woningen, of zoals in het Engeland van Margareth Thatcher ook van aandelen in bedrijven) veeleer een vorm van zinsbegoocheling, met als doel het maatschappelijk draagvlak voor een in essentie schadelijk economisch systeem te verstevigen.

"Onze analyse (...) toont aan dat het kapitalisme een dubbele afhankelijkheid heeft ontwikkeld : het is afhankelijk van de renten van het eigendomsrecht van grond ; en afhankelijk van de renten van arbeid, van zogenaamd "onproductieven" die de kritische ondersteunende functies uitvoeren van onze maatschappij en onze economie.

Deze dubbele afhankelijkheid sluit het kapitalisme op in zijn economische en sociale kwalen : primaire ongelijkheid, onzekere sociale bescherming, opkomend populisme ²⁴ en deflationair gevaar. Twee motoren van economische groei ²⁵ — agglomeratie en innovatie — worden gaandeweg ontkracht door de grondrente en door de exclusieve rechten op kennis. De andere belangrijke motor, de toenemende creatie van welvaart door brede groepen van werkende bevolking die een verderfelijke intensivering ondergaan, wordt niet erkend, financieel noch sociaal noch zelfs statistisch ²⁶." (Ph. Askenazy, "Au-delà du pragmatisme", in het besluit van "Tous rentiers !")

²⁴ In normale omstandigheden komt het woord "*populisme*" nooit uit mijn pen (of mijn klavier). Ik vind het simplistisch en reducerend. Maar dit is een citaat. Of toch een poging tot vertaling ervan.

²⁵ De economische groei herstellen ? *Groeien om te groeien* ? Er zijn ook andere wegen, die de economische groei in vraag stellen, en meer belang hechten aan de goede verdeling van goederen en diensten, dan aan het globale volume ervan. En die wellicht ook de ondertitel van Askenazy's boek getrouwer zijn "*Voor een andere verdeling van de welvaart*".

²⁶ Philippe Askenazy geeft enkele voorbeelden van cirkelredeneringen bij het bepalen van de productiviteit, met name in het veld van de commerciële dienstverlening. De productiviteit wordt er gemeten in termen van globale kostprijs (die laag is wanneer de verloning laag is), en het lage niveau van de verloningen wordt *statistisch, en dus wetenschappelijk* geargumenteed aan de hand van de zo berekende lage productiviteit.

4. Voor niets gewerkt ?

Het krantenbericht over Google in 2050 was een fabeltje — een stroomonderbreking zal niet volstaan om de ongelijkheid onder de burgers weg te werken — maar het werpt wel een scherp licht op de door Piketty beschreven financiële dynamiek. Kunnen we, zonder veel rekenwerk, maar voortgaand op de door hem geschetste evoluties, nog andere dingen zien ?

Vermits in onze rijke landen het privaat vermogen — gemeten in jaren van nationaal inkomen — over een periode van 40 jaar (1970-2010) vertweevoudigd werd, van 3 naar 6 jaar nationaal inkomen, brengt een lineaire (niet eens exponentiële ²⁷) evolutie dat vermogen na nog eens 40 jaar, in 2050, op het hoge niveau van 9 jaar nationaal inkomen.

Als tegelijkertijd de economische groei een niveau van 2% per jaar bereikt (wat nog altijd veel minder is dan de hoge cijfers van de *Trente Glorieuses*), verdubbelt dat nationaal inkomen in minder dan 40 jaar ²⁸. Het privaat vermogen bereikt dan de waarde van 18 jaar van het huidige nationaal inkomen. Met een netto rendement van 5% per jaar (wat een realistische hypothese is, voor een groot vermogen en een lange periode), produceert dat vermogen een inkomen dat gelijk staat aan 90% van het huidige nationaal inkomen. Zelfs met een bevolking die een kwart talrijker zou zijn, is dat inkomen meer dan genoeg om aan iedereen een correct welvaartsniveau te garanderen ²⁹. Arbeid is niet meer nodig. Het rendement van het kapitaal volstaat !

Een gelijkaardige redenering kan ook op planetair niveau worden gevoerd, zij het met enkele decennia vertraging. Over een eeuw (of iets van dien aard) heeft de wereld zoveel kapitaal verzameld, dat de rente volstaat om in ieders levensonderhoud te voorzien. Zonder dat iemand nog werken moet.

²⁷ Een exponentiële groei, die uit wiskundig oogpunt logischer is, brengt in 40 jaar een nieuwe verdubbeling : een vermogen van 12 jaar nationaal inkomen in 2050.

²⁸ Een eenvoudige rekenregel voor gecumuleerde groei : een jaarlijkse groei van 1% volstaat voor een verdubbeling in 70 jaar, een groei van 2% geeft een verdubbeling in 35 jaar, enz.

²⁹ We rekenen samen. Ik neem de cijfers van 2007 van het Franse instituut voor statistiek, het INSEE. Het maakt weinig uit welk jaar we precies nemen.

Het *gemiddeld* inkomen van de gezinnen bedroeg toen 29 696 euro.

[Het *mediaan* inkomen bedroeg 18 165 euro. Per definitie waren er evenveel gezinnen die minder, dan die meer verdienden.]

Als we 90% van het nationaal inkomen van 2007 gelijk verdelen onder een bevolking die een kwart is toegenomen, heeft elk gezin een inkomen van 21 381 euro. Dat is nog altijd een pak meer dan het mediaan inkomen.

Ongeveer twee derde van de gezinnen moeten het vandaag met minder doen.

Bon. Het is weinig waarschijnlijk dat Google, of zijn opvolger ³⁰, ons in 2050 dergelijke oplossing gunt. En als, per geluk of ongeluk, de *data*-reus ons die toch aanrijkt, dan blijft het onzeker of de menselijke wijsheid groot genoeg zal zijn, om het dan verzameld vermogen rechtmatig aan alle mensen te geven — als een gezamenlijk goed ³¹.

Dit is geen kritiek op Piketty en zijn analyses en prognoses, maar wel op de absurde pretenties van het kapitaal, en van de kapitaalbezitters. Want door de logica van het kapitaal consequent verder te trekken, komt er — tenzij een grote oorlog — een moment (wellicht na 2050) waarop het rendement hoger zal zijn dan het inkomen van alle landen samen ³². Worden er dan negatieve salarissen betaald, om te *mogen* werken, zoals sommigen al eens hebben voorgesteld ?

Waarover Piketty te weinig spreekt — en waar Askenazy antwoorden biedt —, is de wijze waarop kapitaal zich ontwikkelt, en hoe het opdringerig zijn plaats opeist. Askenazy noemt dat *l'extension du domaine de la propriété* (de uitbreiding van het domein van het eigendomsrecht). Enkele jaren geleden, in een tekst die weinig ter zake doet, noemde ik dat *l'extension du domaine du marché* ³³.

Een reis naar Québec (de provincie) en Montréal had me in 2008 tot het schrijven van een omvangrijk album geïnspireerd. "*Nieuwe Wereld, over eindigheid en oneindigheid*" heette het. Daarin vertelde ik eerst het verhaal van de twee tot drie weken durende ontdekkingsstocht door een klein stukje van dat onmetelijke land, en nadien de gedachten waartoe die reis me had gebracht, over toe-eigening, burgerschap, migraties, e.d.m.

De toen heel acute twisten over het eigendom over de Noordpool, tussen Rusland en Canada, met Denemarken, Noorwegen en de Verenigde Staten als aandachtige en belanghebbende toeschouwers, waren het vertrekpunt voor een vijftiental tekstjes, die ik samenbracht onder de titel "*over markt en macht*".

De vijftiende en laatste tekst heette "*Nostalgie naar de toekomst*" en ging over de wereld zoals ik die in de jaren '50 en '60 zag (in de periode die de Fransen later *les Trente Glorieuses* zouden noemen) : "*Voorspoed werd welvaart, en het leek er op of*

³⁰ Zelfs de onoverwinnelijke auto-industrie in Detroit is ten onder gegaan. Wat gisteren *Motown* en Chrysler overkwam, kan morgen Silicon Valley en Google gebeuren.

³¹ Het nog niet zo oude voorbeeld van het uiteenvallen van de Sowjetunie (en van het Oostblok) is weinig hoopgevend. Gezamenlijk kapitaal is toen op duistere wijze in handen van een kleine groep profiteurs gevallen.

³² Met een rendement van 5% verzekert een vermogen dat twintig maal groter is dan het nationaal inkomen (in plaats van zeven maal, zoals nu) een rendement dat gelijk staat aan het nationaal inkomen.

³³ De oorspronkelijke Nederlandse titel (uit 2008) was toch wat anders : *Er is altijd wat nieuws op de markt*. Zowel Askenazy als ik, voor mijn Franse titel uit 2013, en anderen na ons (*Extension du domaine de la guerre*, 2016), is (on)bewust geïnspireerd door de titel van een roman van Michel Houellebecq : *Extension du domaine de la lutte* (1994). Kán die man titels schrijven !

beetje bij beetje, langzaam maar zeker, alle conflicten en onrechtvaardigheid uit de wereld verdwenen". De toekomst van gisteren ziet er vandaag toch wat anders uit.

De tiende tekst heette "*er is altijd wat nieuws op de markt*". Ik citeer hem zo dadelijk. Daarvóór schreef ik over het gebrek aan belangstelling en bescherming voor gezamenlijk goed, de privatisering van het leven, de greep van de informatietechnologieën op ons bestaan, auteursrechten (inzake literatuur, beeld, openbare ruimte), octrooirechten, en informatie. En ik stelde vragen bij de liberale ideologie die het mogelijk maakt de profeet Mohammed af te beelden, en zelfs de spot met hem te drijven, maar die wel Kuifje beschermt ³⁴.

10. Er is altijd wat nieuws op de markt

Het wereld-economisch systeem is niet in goederen geïnteresseerd, of in diensten, zelfs niet in de bevrediging van behoeften — en helemaal niet in mensen. Het is enkel geïnteresseerd in kansen om financiële meerwaarden te creëren, op welke manier ook. Jammer genoeg (?) heeft het systeem nog niet die mate van autonomie bereikt dat het helemaal zonder goederen of diensten of mensen kan. Want uiteindelijk zijn al die financiële meerwaarden gebaseerd op diverse vormen van menselijke arbeid (en op door arbeid omgevormde grondstoffen), op een reeds geleverde of nog te leveren arbeid (door ruilen en krediet verlenen).

Daarom is de zich steeds uitbreidende financiële markt voortdurend op zoek naar nieuwe markt-gebieden, naar dingen die toegeëigend, vervuild en verkocht kunnen worden — zo mogelijk op termijn. Daarom worden openbare dienst en collectieve goederen geprivatiseerd : de strijd om het water en om de waterbedeling gaat niet om de mensen, om hun gezondheid of comfort, zelfs niet om water, het gaat om de verruiming van de markt. Daarom is ook de uitvinding van de internationale CO₂-markt een ambivalente zaak. Enerzijds is het een manier om de uitstoot van broeikasgassen te beperken, in zekere mate zelfs volgens het principe van "de vervuiler betaalt". Anderzijds wordt een grote, nieuwe markt geopend : de markt met een goed dat niet bestaat, de niet vervuilde lucht.

Eenmaal een zekere grens overschreden, die ik moeilijk situeren kan — maar die we wellicht al overschreden hebben —, is kapitaal geen *goed* meer, maar een *kwaal*. De rijkdom van de een wordt dan de armoede van de ander. De macht brengt kwetsbaarheid en afhankelijkheid. Zolang vermogen geïnvesteerd wordt in de woning van zijn eigenaar, of in zijn bedrijf, dat nuttige goederen en diensten produceert, mag het extern effect van die rijkdom neutraal of positief worden geacht. Hetzelfde geldt voor openbare voorzieningen, tenminste als ze nuttig zijn. Maar wanneer het volume van het beschikbare kapitaal groter wordt dan de behoefte, palmt het andere domeinen in, om ze vervolgens te onderwerpen aan zijn eisen naar rendabiliteit. Wanneer kapitaal de kunstmarkt veroverd, is dat misschien een minder kwaad (de werken worden weliswaar in brandkasten verborgen, waar ze slechts buiten komen om verkocht te worden),

³⁴ Ik moet toegeven dat ik niet de profeet, maar zijn god had vermeld, en ook de god van de christenen (de zoon, en diens moeder), en politici zoals George W. Bush en Mahmoud Ahmadinejad.

Om alle misverstanden te vermijden : het is aan Kuifjes kant dat de verdwazing huist.

maar wanneer het de grondmarkt of de grondstoffenmarkt veroverd, wanneer het nieuwe markten creëert voor kennis of voor levend materiaal, wanneer het privatiseert wat iedereen toebehoort, dan sluit het anderen uit ^{35 36}.

Het kapitaal koopt — boven de prijs ? — goeddraaiende bedrijven, om ze aan zijn eisen van *return on investment* te onderwerpen, wat de klant van de producent, en de verkoopprijs van de productiekost vervreemdt. Misbruik makend van een verzwakte overheid, dringt het kapitaal binnen in openbare voorzieningen en gebouwen. Het legt beslag op kennis, op wetenschap en ideeën. Het dringt binnen in wat leeft, in water en in lucht (via windkracht en vervuiliingsrechten). Het privatiseert gemeenschappelijk goed. Om zijn investering terug te betalen — of te blijven groeien —, dwingt het de burgers — "*de verbruikers*" — tot *privaatgestuurde verplichte bijdragen*. Door zijn alomtegenwoordigheid en macht ontkracht het de democratie. Waartoe dienen openbare debatten, verkiezingen, politieke instellingen en procedures, als ze onmachtig zijn tegen de kracht van het geld ? De paradox van het kapitaal is, dat zijn groei ons verarmt. Dán werken we voor niets.

Jef Van Staeyen, juni 2016

oorspronkelijke Franse tekst, maart 2016: "*Travailler pour rien*"

Wat ik vooral onthou : woorden zeggen niet wat ze zijn. Een verplichte bijdrage is niet altijd een belasting, waarvan de opbrengst naar de overheid gaat ; verplichte bijdragen gaan vaak naar private actoren. Een BBP vertelt meer over de capaciteit rijkdom voor zich op te eisen, dan ze te creëren. De belemmeringen op de economische activiteit zitten niet in de organisatie van arbeid, maar in de organisatie van eigendom. Concurrentiekracht vind je niet bij wie competitief heet te zijn. Transferten gaan zelden in de richting die je denkt. Wie heeft er "voor niets gewerkt" ?

³⁵ De kunstmarkt is een uitstekend middel om geld te doden (of op zijn minst te *verdoven*). Er zitten geen grenzen aan, quantitatief noch financieel. Het wordt weliswaar quasi onmogelijk voor openbare musea om werken te kopen — behalve als je *avant-gardiste* bent in het erkennen van kunst en kunstenaars — en de verzekeringspremies volgen wellicht de vlucht van de prijzen, maar de negatieve impact op andere economische actoren blijft beperkt. Wat je niet kan zeggen als datzelfde kapitaal de grond-, de huizen-, de voedingswaren of de grondstoffenmarkt veroverd. Wanneer de prijzen op de kunstmarkt in elkaar zakken, blijven de reële effecten al bij al nog beperkt.

³⁶ Het kapitaal, dat door de rente werd "*opgefokt*", staat in concurrentie met andere inkomens die "*ontvet*" (of veeleer "*vermagerd*") zijn, voor de toegang tot beperkt beschikbare goederen of diensten : toegang tot de zee, tot transport, een goed gelegen woning, een concert, een opleiding, medische zorgen, enz.